

AB'NİN TARİHSEL GELİŞİMİ VE ORTAK DIŞ VE GÜVENLİK POLİTİKASI

HISTORICAL DEVELOPMENT OF EU AND THE COMMON FOREIGN AND SECURITY POLICY

Ekrem Yaşar AKÇAY*
Çiğdem ARGUN**
Elvettin AKMAN***

ÖZET

Avrupa Birliği, II. Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa'nın yeniden güçlenmesi için 1952 Paris Antlaşması ve 1957 Roma Antlaşmaları ile ortaya çıkmıştır. Başlangıçta AET adıyla bir ekonomik birlik olarak kurulan ve zamanla gelişen, genişleyen ve derinleşen birlik 1992 yılında yapılan Maastricht Antlaşması ile siyasi olmaya başlamıştır. Siyasal birliği sağlamlaştırmak için politikalar üretmeye çalışan AB, Ortak Dış ve Güvenlik Politikası'nı oluşturmuştur. Üye devletlerin ulusal çıkarlarına sınırlama geleceği endişesiyle tam olarak gerçekleşemeyen bu politika, birliğin sağlamlaşması ve uluslararası sistemde daha aktif olması için gerekli bir politikadır.

Anahtar Kelimeler: Avrupa, AB, Maastricht Antlaşması Ortak Dış ve Güvenlik Politikası, Birlik.

ABSTRACT

European Union established after Second World War for forcing Europe again. Union that firstly established the name of EEC as an economic union and in the length of time, developed, enlarged and deepened, with Maastricht Treaty which was signed in 1992 began to be political union. EU that tried to produce the policies to reinforce the political union, established the CFSP. This policy that hasn't fully come true because of fear of the member states who have thought that this policy can be limited to their concerns, is policy that is necessary to reinforce and to be effect of the union in the international system.

Key Words: Europe, European, Maastricht Treaty, EU, CFSP, Union.

* Arş. Gör., Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı

** Öğr. Gör., Süleyman Demirel Üniversitesi, Eğirdir Meslek Yüksek Okulu

*** Arş. Gör. Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü

GİRİŞ: Avrupa’da Birlik Düşüncesinin Doğuşu

Avrupalı Hıristiyan Devletler, tarih boyunca, Hıristiyanlığa ve kendilerine yönelik tehditlere karşı durabilmek ve kendi aralarındaki sorunları – Yüzyıl Savaşları gibi- (Alganer ve Çetin, 2007, 285-309) çözmek için hep bir birlik kurma fikrini savunup durmuşlardır. Bu fikri Eski Yunan ve Roma uygarlıkları dönemine kadar götürmek mümkündür (<http://en.wikipedia.org>, <http://www.jurnal.net>, 2010, Türe, 2004, 51). Mesela, bu dönemde mevcut olan federatif yapı, site uygarlıklarında kurulmuş olan meclis, kurullar ve yargı mekanizmaları Avrupa’da birlik fikrine büyük katkı sağlamıştır (Alganer ve Çetin, 2007, 285-309).

Bununla birlikte, Normandiyalı Fransız bir avukat olan Pierre Dubois, 1306 yılında Kudüs’ü Müslümanların elinden kurtarmak için Avrupalı Hıristiyan ülkelere Hıristiyan Cumhuriyetler Konfederasyonları şeklinde bir araya gelmelerini ve bu konfederasyonun başında da Fransa’nın olmasını önermiştir (Palabıyık ve Yıldız, 2007, 4, Türe, 2004, 52).

Dante, “İlahi Komedi” (*Divina Comedia*) ve “Monarşi Üzerine” (*De Monarchia*) adlı yapıtlarında hem dünya kardeşliğini hem de Avrupa’da kültür birliği fikrini işlemiştir (<http://www.jurnal.net>, 2010, Türe, 2004, 52, Canbolat, 1998, 71).

İtalyan Marsilia Padova’lı “Barışın Savunucusu” (*Defonson Racis*) eserinde Kral yanlısı ve Papa karşıtı bir düşünceyi savunmuş ve Avrupa Devletlerinin de içinde bulunduğu büyük bir dünya devletini önermiştir (Çakmak, 2007, 13).

Türklerin Avrupa’ya çıkmalarıyla kendilerini büyük tehlike altında hisseden Avrupalılar, 1459’da Papa II. Puis’in Avrupalı Hıristiyan Devletlere Müslüman Türklere karşı birleşme çağrısıyla karşılaşmışlardır (Çiçek, <http://www.ekodialog.com>, 2010).

1463’te Bohemya Kralı George Podebrad, İstanbul’un Türklere geri alınması için ortak bir ordu ve 5 yılda bir seçimle yenilenecek bir Avrupa Parlamentosu’nu içeren bir Avrupa Konfederasyonu’nu önermiştir. Ancak, Fransa’nın reddetmesiyle bu fikir hayata geçirilememiştir (Çakmak, 2007, 14).

Fransız, Emeric Cruce, “Söylevler” (*Nouveau Cynee*) eserinde, Türklerin de içinde olacağı Avrupa devletlerinin büyükelçilerinden oluşan bir Avrupa Konseyi önermiştir (Türkdoğan, <http://www.atam.gov.tr>, 2010, Türe, 2004, 52).

İngiliz William Penn, “Avrupa’nın Şimdiki ve Gelecekteki Barışı Üzerine Deneme” adlı eserinde İngiltere ve Fransa arasındaki savaşı bitirmek için Rusların ve Türklerin de içinde olacağı bir Avrupa Parlamentosu ve Avrupa Pasaportu fikrini ortaya atmıştır (Çiçek, <http://www.ekodialog.com>, 2010).

Fransız, Abbe de St. Pierre, “Avrupa’da Kalıcı Barış Tasarısı” adlı eserinde, Avrupa’da serbest ticaretin yapılmasını, bir Avrupa Senatosu’nun kurulmasını, La Haye’nin Avrupa’nın idari merkezi olmasını söyleyerek Avrupa’nın örgütlenmesi gerektiği üzerinde durmuştur (Türkdoğan, <http://www.atam.gov.tr>, 2010, Türe, 2004, 53).

J. J. Rousseau da Avrupalıların Avrupa Federasyonu oluşturması gerektiğini savunmuştur. (Canbolat, 1998, 70) Bunlardan başka Jeremy Bentham “*Kalıcı ve Evrensel Barış Planı*” adlı yapıtında Avrupa’da birlik için Avrupa Parlamentosu’nun ve Avrupa ordusunun kurulması gerektiğini söylemiştir (Çiçek, <http://www.ekodialog.com>, 2010).

İmmanuel Kant da “*Ebedi Barış Üzerine*” adlı eserinde Avrupa’da ve dünyada ebedi barış için hukuka dayalı yönetimler, hukuk devleti, silahsızlanma, kalıcı barış kuralları gibi teklifler ileri sürerek Avrupa Birliği’ni savunmuştur (Palabıyık ve Yıldız, 2007, 5, Canbolat, 1998, 69).

Rus Çarı, I. Aleksandır, Avrupa Hristiyan Devletler Birliği’ni önerirken Napolyon ise 1823’te, “*Avrupa Ailesi*” adında bir konfederasyon teklif etmiştir. Bununla birlikte 1849’da Paris’te, 1850’de Frankfurt’ta 1851’de Londra ve birçok şehirde birlik için toplantılar yapılmıştır. “*Avrupa Birleşik Devletleri Konferansları*” adında yapılan toplantılar da Avrupa’da birlik konusu konuşulmuştur (Çakmak, 2007, 15).

Victor Hugo da, Avrupa Devletleri arasındaki savaşın saçma olduğunu söyleyerek birlik önermiş ve 1867’de “*Avrupa Birleşik Devletleri*” adında bir dergi çıkararak birlik önerisi için çalışmalar yapmıştır (Alganer ve Çetin, 2007, 285-309, Ülger, 2003, 5).

Bunların yanı sıra, Avrupa’daki birlik düşüncesine olumlu bakanlar olduğu gibi olumsuz bakanlar da olmuştur. Bunlardan biri Herder’dir. Ona göre birleşmiş bir Avrupa despotlaşacak ve bu da doğa sanatına ihanet olacaktır. Herder dışında Bismarck da “*Ben Avrupa sözcüğünü başkalarından bir şey istemeye cesaret edemeyenlerin ağzından duyuyorum*” diyerek birlik fikrine karşı çıkmıştır. Nietzsche ise, Avrupa’yı Asya’nın küçük bir yarımadası görek Avrupa’yı küçümsemiştir (Dedeoğlu, 2001, 17-34).

1. AB’nin Kuruluşu

13. yüzyıl sonlarında başlayan Avrupa’da birlik fikirleri ile ilgili olarak 19. yüzyıl itibariyle yavaş yavaş uygulamaya yönelik bir takım girişimler olmuştur. Mesela, 1860’da Fransa, İtalya, Belçika, İsviçre ve Yunanistan, döviz kurlarını ortaklaşa düzenleyen bir sistem kurmuşlardır (Çakmak, 2007,16-17).

1865’te İtalya, İsviçre ve Belçika paraların serbest dolaşımını teklif etmiş ve “*Latin Para Birliği*” kurulmuştur (<http://www.sgb.gov.tr>, 2010). Ancak uygulama, I. Dünya Savaşı’nın başlamasıyla sona ermiştir. 1870’de ise İsveç, Norveç ve Danimarka “*İskandinav Para Birliği*” ni kurmuştur (<http://ec.europa.eu>, 2010). Ancak bu uygulama da I. Dünya Savaşı’nın başlamasıyla sona ermiştir.

Birlik oluşturma konusunda yapılan çalışmalar I. Dünya Savaşı sonrasında da devam etmiştir. Mesela, Kont Richard Coudenhove Kalergi, “*Pan-Avrupa*” düşüncesini ortaya atarak bir örgüt kurmuştur (Çakmak, 2007, 17, Palabıyık ve Yıldız, 2007, 6, Ülger, 2002, 49). Hatta 1923’te “*Pan-Avrupa*” adında bir kitap yayımlayarak birlik için projeler sunmuştur. Kalergi’nin bu düşüncesi M. Rilke, M. Rainer, Albert Einstein gibi pek çok kişinin desteğini almıştır (Çakmak, 2007, 17, Türe, 2004, 55, Hotvath, 2007, 25).

“Pan-Avrupa” örgütlenişi 1932’de Avrupa’da Federalist Birlik öneren Fransız Başbakan Briand’ın (Karluk, 2005, 3) ölmesiyle son bulmuştur. II. Dünya Savaşı’nın başlamasıyla birlikte, birlik konusunda ciddi ilerlemeler sağlanamasa da çalışmalar sürmüştür. Mesela, Fransız Jean Monnet ve İngiliz Toynbee, Fransa ve İngiltere’nin egemenliklerini birleştirip, Avrupa vatandaşlığını tesis ederek savunma ve ekonomiyi ortak yürütmelerini teklif etmiştir (Çakmak, 2007, 17, Akalın, 2006, 5-8). Yine aynı yıl içinde, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg (*Benelüks*) arasında “*Ouchy Sözleşmesi*” yapılmıştır. Yapılan sözleşmeye göre, üç devlet arasında gümrük birliği oluşturmak amaçlanmıştır. Bu amaç kapsamında da üç devlet arasında ekonomik açıdan yıllara yayılan antlaşmalar imzalanmış, konferanslar toplanmıştır (Demirel, 2003, 4).

1941’de İtalya’da Anti-Faşist grupların desteklediği “*Unita Europea*” (Avrupa Birliği) Dergisi tarafından bir hareket başlatılmıştır (Çakmak, 2007, 17). 1942’de ise, Belçika, İtalya ve Hollanda “*Avrupa Federalist Harekatı*” adında bürolar açıp birlik konusunda çalışmalar yapmışlardır (Dinand, 2005, 331).

1943’te Jean Monnet, Avrupa’da sürekli barışın sağlanması için savaştan sonra Avrupa Devletleri’nin ulusal egemenliğine dayanan bir prestij politikası ve ekonomik çıkar peşinde gitmekten vazgeçmelerini belirtip hükümetler üstü bir yapının kurulmasını önermiştir (Canbolat, 1998, 75).

1944 yılında Fransa’da “*Avrupa Federasyon Komitesi*” kuruldu. Aynı yıl, İsviçre’nin Cenevre kentinde “*Avrupa Direnişi Örgütü*” (Canbolat, 1998, 75) kuruldu. Bu örgüt, barışın sağlanmasının Avrupa’daki bütünleşme ile olacağını açıklamıştır (Çakmak, 2007, 17-18, Karluk, 2005, 2, Ülger, 2002, 50).

1945’le birlikte birlik düşüncesi birkaç entelektüelin elinden çıkıp, birçok devlet adamının konusu olmuştur. Bununla birlikte 1946 yılında İngiltere Başbakanı Churchill, Zürih Üniversitesi’nde yaptığı konuşmada Avrupa ailesini olabildiğince geniş tutarak barış, güvenlik ve özgürlük alanının oluşturulması için Avrupa Devletler Birliği’nin kurulmasını dile getirmiştir (Kavalalı, 2005, 5).

1947 yılında, İngiltere ve Fransa arasında Almanya’nın askeri güç olarak çıkmasını önlemeyi amaçlayan Dunkerque Antlaşması (Ülger, 2002, 54-55) yapılırsa da birlik için istenen asıl antlaşma 17 Mart 1948’de Belçika, Fransa, İngiltere, Lüksemburg ve Hollanda arasında Brüksel’de imzalanmıştır (Horvath, 2007, 27). Bu antlaşma 1954 yılında Batı Avrupa’nın güvenliğini sağlamak amacıyla “*Batı Avrupa Birliği*”ne (BAB) dönüştürülmüştür (Palabıyık ve Yıldız, 2007, 7). 4 Nisan 1949’da Amerika’nın önderliğinde NATO’nun kurulmasıyla birlikte BAB, ikinci plana itilmiştir (Akçadağ, <http://bilgesam.net>, 2010, Ülger, 2002, 55).

Bu dönem içinde Avrupa örgütlenme projeleri de oluşturulmuştur. Mesela, 17 Aralık 1946’da Paris’te Avrupa Federalistleri Birliği, Haziran 1947’de Avrupa Birleşik Devletleri için Sosyalist Harekatı gibi teşebbüsler olmuştur. Bununla birlikte İngiltere Başbakanı Winston Churchill, Duncan Sandy’dan geniş bir Avrupa Kongresi organize etmesini istemiş ve sonucunda 7-10 Mayıs 1948’de La Haye’de yapılan toplantıda, “*Avrupalılara Mesaj*” adında bir bildiri yayınlandı ve bildiri de Avrupa

Konseyi'nin ve insan hakları mahkemesinin kurulması ve insan hakları beyannamesinin hazırlanması ve Avrupa Asamblesi'nin gerçekleştirilmesi kararı alınmıştır. Zira bu karar 5 Mayıs 1949'da Avrupa Konseyi'nin kurulmasıyla somut hale gelmiştir (Palabıyık ve Yıldız, 2007, 7, Horvath, 2007, 26).

Bununla birlikte, birlik oluşturabilmek için kurulan örgütlenmelerden biri de Amerika'nın Avrupalılara savaşın yıkımlarını gidermek için sağladığı "Marshall Yardımı" olarak bilinen programdır. Bu yapılanma 1960'da "Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü" olarak değişecek olan 16 Nisan 1948'de "Ekonomik İşbirliği Örgütü" (OECE) adıyla Paris'te bir örgüt kurulmasını sağlamıştır (Çakmak, 2007, 19, Türe, 2004, 56, Canbolat, 1998, 77).

9 Mayıs 1950'de ise serbest ticaret, sosyal politikalar, gümrüklerin uyumlaştırılması, korumacılık gibi kararların alındığı bir toplantı yapılmış ve bu kararlar, Jean Monnet gibi Fransız devlet adamlarının katkılarıyla, Schuman tarafından kamuoyuna duyurulmuştur. "Schuman Deklarasyonu" olarak bilinen bu bildiriye göre Batı Almanya ve Fransa'nın kömür ve çelik endüstrilerini beraber yönetecekleri ortaya konmuştur (Palabıyık ve Yıldız, 2007, 7, Başbakanlık Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı, 1993: 3-4). Yani bu kararlar, 6 devlet tarafından (Almanya, Fransa, İtalya, Hollanda, Belçika ve Lüksemburg) silah sanayisi için önemli iki ürün olan kömür ve çeliğin kullanılmasının kayıt altına alınması amacıyla oluşturulan 1951 yılında imzalanan ve 25 Temmuz 1952'de yürürlüğe giren Paris Antlaşması'yla Avrupa Kömür Çelik Teşkilatı'nın (AKÇT) kurulması sonucunu doğurmuştur (<http://www.tobb.org.tr>, 2010, Canbolat, 1998, 77, Türe, 2004, 57, Karluk, 2005, 4).

1952 yılında ise, enerji kaynaklarının ve atomun insancıl amaçlarla kullanılmasına yönelik çalışmaların yapılması önerilmiş ve AKÇT'yi kuran altı devlet (Altılılar) (Ceyhan, 1991, 223) 1955'te Mesina'da, 1956'da Venedik'te bir araya gelerek ortak bir pazar kurmuş ve gümrükleri kaldırmışlardır. Aynı zamanda nükleer enerjinin kontrolü için gerekli düzenlemelerin yapılması kararı da alınmıştır (Demirel, 2003, 7). 25 Mart 1957'de Roma'da, Roma Antlaşması ile Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ve Avrupa Atom Enerji Topluluğu (EURATOM) kurularak Mesina ve Venedik'te alınan kararlar somutlaştırılmıştır. (<http://www.abofisi.metu.edu.tr>, 2010). Roma Antlaşmaları 1 Ocak 1958'de yürürlüğe girmiş ve AET'nin merkezi Brüksel olmuştur (Çakmak, 2007, 20, Horvath, 2007, 30-31).

3. AET'nin Genişlemesi ve Derinleşmesi

Ulus-üstü (supra-national) ve aynı zaman eşi olmayan (sui generis) bir örgüt olan Avrupa Birliği, 1957 Roma Antlaşmaları ile Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) adında, Avrupa ülkelerinin birliğini sağlamak, ticareti geliştirmek, gümrük birliği ve ekonomik birliği kurmak, serbest rekabeti sağlamak, Avrupa'yı Amerika karşısında eski konumuna getirmek, barışı sağlamak gibi amaçlarla kurulmuştur (bkz. Pazarıcı, 2005, 196, Demirel, 2003, 5-6).

AET, kurulduğundan bu yana, hep bir değişim ve gelişim evresi geçirmiştir. Bu yapılanmada, en önemli belge de Roma Antlaşması olmuş, yapılan her değişiklik Roma Antlaşması üzerine inşa edilmiştir (Çakmak, 2007, 21).

AET’de yapılan değişikliklerden biri 1965 yılında imzalan ve 1 Temmuz 1967 yılında yürürlüğe giren Füzyon Antlaşmasıyla olmuştur. Bu antlaşma ile 6 kurucu ülke, AET-AKÇT-EURATOM’un tek bir Konsey ve Komisyon altında birleştirilmesi kararı alınmıştır (Ecevit, v.d., 2004, 31, Horvath, 2007, 37). Daha sonra yapılan diğer bir değişiklik ise 1970’te imzalanan Lüksemburg Antlaşması ile gerçekleşmiştir. 1978 yılında uygulamaya konan bu antlaşma ile topluluk bütçesinin, topluluğun kendi kaynaklarıyla finanse edilmesi kararı alınmıştır (Alganer, ve Yılmaz, 2007, 285-309, <http://www.abgs.gov.tr>, 2010). 1971 yılında ise AET’ye İngiltere, İrlanda ve Danimarka katılarak üye sayısı 9’a çıkmıştır (<http://www.legalisplatform.net>, 2010).

22 Temmuz 1975’te imzalanan ve 1 Haziran 1977’de yürürlüğe giren Brüksel Antlaşması ile AB organlarından biri olan Sayıştay kurulmuş ve topluluk kurumu haline getirilmiştir. Ayrıca, bu antlaşma ile birliğin bütçesini denetleme yetkisi Parlamento’nun tekeline bırakılmıştır (Tezcan, 2005, 95, <http://min.avrupa.info.tr>, 2010, <http://www.abgs.gov.tr>, 2010). 1981 yılında ise, Yunanistan birliğe üye olmuş ve üye sayısı 10’a çıkmıştır (<http://www.ikv.org.tr>, 2010).

Avrupa Birliği’nde değişime neden olan diğer bir antlaşma ise, Tek Avrupa Senedi’dir. 1973 ve 1982 yıllarındaki petrol krizleri, ekonomik krizlerin olduğu dönemlerde, bu bozuk koşulları düzeltmek için “Beyaz Kitap” adında yeni bir çözüm önerisi sunulmuştur (Horvath, 2007, 41). Roma Antlaşması’nın 236. maddesine dayanarak Topluluk antlaşma taslağında değişiklik yapılmış ve 17 Şubat 1986’da Lüksemburg Zirvesi’nde antlaşma taslağı *Tek senet* adında kabul edilmiştir. Tek senet şeklinde kabul edilmesinin nedeni ise, Roma Antlaşması’nda yapılan değişiklik ile üye ülkeler arasında dış ticaret politikasının birlikte saptanıp uygulanması gibi iki değişik konunun tek metinde işlenmesidir. Tek Avrupa Senedi (TAS), 28 Şubat 1986’da La Haye’de üye ülkeler tarafından imzalanmış ve 1 Temmuz 1987’de yürürlüğe girmiştir (Horvath, 2007, 40-41).

TAS, Roma Antlaşması’nda önemli değişiklikler yapmıştır.

- Roma Antlaşması’nda öngörülen ancak sıkıntılar yaratan tek pazarın önündeki engeller kaldırılmıştır. Bunun için bir iç pazarın kurulması kararlaştırılmıştır. (Pazarıcı, 2005, 197)
- Ortak Pazar yeniden tanımlanıp eksiklikleri giderilmiştir.
- Oy birliği ile karar alma prosedürü kaldırılarak oy çokluğu ilkesi getirilmiştir.
- Avrupa Parlamentosu’nun yetkileri artırılmıştır.
- Avrupalı Devletler, örgütlerini sadece ekonomik bir örgüt olarak değil aynı zamanda politik, sosyal, çevre gibi konularda da işbirliği hususunda yeni hedefler belirlemişlerdir.
- AET, Avrupa Topluluğu (AT) şeklinde değiştirilmiştir (Horvath, 2007, 42).

14 Haziran 1985'te ise bütünleşme ve gelişmeye katkı sağlayan Schengen Antlaşması imzalanmıştır. İtalya hariç beş kurucu ülke aralarında sınır kontrolünün kaldırılmasını karara bağlamışlardır. Bu sırada 1986 yılında da İspanya ve Portekiz birliğe dâhil olmuş ve üye sayısı 12 olmuştur (<http://www.ikv.org.tr>, 2010).

Yapılan bir diğer değişiklik ise, 7 Şubat 1992'de yapılan Maastricht (Avrupa Birliği) Antlaşmasıdır (bkz. Dilekli ve Yeşilkaya, 2002, 1-18). Soğuk Savaş'ın sona ermesi, Doğu Bloku'nun yıkılması sonucu yeni bağımsızlığını kazanan Doğu Avrupa ülkeleri için bir şeyler yapmak isteyen ve AT'de değişiklik yapma niyetinde olan üye devletler, bütünleşme ve gelişme için gerekli alt yapıyı kurup, üyeler arasındaki işbirliğini daha fazla geliştirmek istemişlerdir. Topluluğun adını Avrupa Birliği olarak değiştiren (Pazarıcı, 2005, 196, Canbolat, 1998, 212) Maastricht, toplulukta:

- Ortak Dış Politika ve Ortak Güvenlik Politikası,
- Avrupa Vatandaşlığı,
- Adalet ve içişlerinde işbirliği,
- Birliğin kurumlarında yeniden yapılanma,
- Sosyal politikalarda işbirliği ve uyum,
- Ekonomik ve parasal birlik,
- Sosyal Avrupa'nın gerçekleştirilmesi,
- Enerji, çevre, sağlık ve sanayi gibi konularda işbirliğinin geliştirilmesi,
- İkame İlkesi değişiklikleri yapılmıştır. (<http://www.mess.org.tr>, 2010; Özdemir, 2001, 1-9; Horvath, 2007, 44-45; <http://www.mess.org.tr>, 2010).

AB Antlaşması'na ya da bilinen adıyla Maastricht Antlaşması'na 3 sütun 3 ayak politikası'da denmektedir. Çünkü bu antlaşma, 3 ana dalda yenilik içermektedir. Birinci sütunda topluluğun prosedürü ve yapısına ilişkin değişiklikler, ikinci sütunda Ortak Dış ve Güvenlik Politikası, üçüncü sütunda ise adli ve içişlerinde yapılan yenilikler yer almaktadır (Ülger, 2003: 199, Horvath, 2007, 44-45). Bu antlaşma sonrasında Ortak Dış ve Güvenlik Politikası'nda ortak eylem yapılmasına yönelik oybirliğiyle karar alınmıştır (Ülger, 2005, 25).

Bununla birlikte Maastricht antlaşmasının uygulamaya geçirilmesi, Soğuk Savaş sonrası durumun değerlendirilmesi, tek para birimine geçişin sağlanması ve genişleme konularının görüşülmesi için hükümetler arası konferanslar başlatılmıştır. Mart 1996'da İtalya'nın Torino kentinde başlayan bu süreç, 6-7 Haziran 1997'deki Amsterdam Zirvesi'nde tamamlanmıştır. Burada AB'ye yeni devletlerin alınması-ki 1995 yılında İsveç, Finlandiya ve Avusturya birliğe üye olmuş ve birliğin sayısı 15'e yükselmiştir- (<http://www.ikv.org.tr>, 2010). ve 1 Ocak 1999'da tek para birimine geçme hususunda karar alınmıştır (Çakmak, 2007, 23).

16-17 Haziran 1997'de yapılan Amsterdam Zirvesi ile birlikte 2 Ekim 1997'de imzalanan ve 1 Mayıs 1999'da yürürlüğe giren Amsterdam Antlaşması'na göre ise, Maastricht kararlarını teyidi, uygulamadaki sorunların giderilmesi söz konusu olduğu gibi bunun yanında:

* AB vatandaşlığının tesisi,

- * Özgürlüklerin geliştirilmesi,
- * Güvenlik ve adaletin işleyişi ve yaygınlaştırılması,
- * Birliğin kurumlarının düzenlenmesi,
- * Daha sıkı işbirliği,
- * Etkili ve ortak bir dış politika,
- * Tek para birliği,
- * AB kimliğinin ODGP aracılığıyla ön plana çıkarılması kararları alınmıştır. (Çakmak, 2007, 23, Canbolat, 1998, 212, <http://abofisi.metu.edu.tr>, 2010).

Bu zirvede Avrupa Parlamentosu'nun yetkileri artırılmıştır. Uluslararası Antlaşmalarda parlamento onayı zorunlu olmuş, karar konusunda son sözü söyleme yetkisi Avrupa Konseyi'nden alınıp Avrupa Parlamentosu'na bırakılmış, Avrupa Komisyonu Başkanı'nın atanması için parlamento onayının zorunlu olması, Avrupa Parlamentosu'nun yetkileri konusunda verilebilecek örnekler olmuştur (Horvath, 2007, 49). Bununla birlikte, Amsterdam Zirvesi ile AB için 8'den fazla üye anlaştığı takdirde seçtikleri herhangi bir konuda daha yakın işbirliğine girebilme imkânı elde etmişlerdir (Çakmak, 2007, s. 25).

Şubat 2001'de, Fransa'nın Nice kentinde yapılan zirvede ve sonrasında imzalanıp 2003'te yürürlüğe giren Nice Antlaşması'nda da AB'de önemli değişiklikler yapılmıştır. AB liderleri, karar-alma konusunda yaşanan sorunları gidermek için pek çok alanda oy birliği ilkesinden oy çokluğu ilkesine geçmişlerdir. 6 önemli üst düzey atamada da oy birliği ilkesinden oy çokluğu ilkesine geçilmiştir. Ancak İngiltere, Almanya ve Fransa'nın itirazı ile sınır kontrolü, vergilendirme, sağlık, eğitim, göçmenler gibi konularda; İspanya'nın itirazı ile de geri kalmış bölgelere yardım kararında -2007'de sağlanabilmiştir- oy çokluğu ilkesine geçiş sağlanamamıştır (Horvath, 2007, 50-54). Ayrıca bu Zirve ile Avrupa Parlamentosu'nun sayısı 2004'te 10 devletin üye olacağı ve 2007'de ise Bulgaristan ve Romanya'nın üye olacağı göz önüne alınarak 626'dan 732'ye çıkarılmıştır. 2004 yılında 10 devlet – Polonya, Çek Cumhuriyet, Macaristan, Slovenya, Slovakya, Estonya, Letonya, Litvanya, Malta ve Kıbrıs- 2007 yılında ise Bulgaristan ve Romanya birliğe üye olmuş ve AB'nin üye sayısı 27'ye yükselmiştir (Bilici, 2006, 39-45).

Bununla birlikte bütünleşmeyi ya da Avrupa Birleşik Devletleri'ni sağlayacak bir unsur olan ve 2001 Laeken Zirvesiyle başlayan Anayasa, 2004'te Roma'da imzalanırsa da Fransa ve Hollanda'da yapılan halk oylaması sonucu kabul edilmemiştir. (Bilici, 2006, 39-45) Bunun üzerine 2007 yılında yapılan Avrupa Zirvesinde, bu Anayasa'nın yerini alması amacıyla yapılan görüşmeler sonucunda Lizbon Antlaşması imzalanmıştır. Kabul edilen bu yeni Anayasa ise AB'ye şu yenilikleri getirmiştir :

- * AB Antlaşması ismi korunmakla birlikte, Avrupa Topluluğu Antlaşması Avrupa Birliği'nin İşleyişine İlişkin Antlaşma olarak değişmiş
- * Anayasa Taslağında olduğu gibi üç sütunlu yapı birleştirilmiş ve topluluk kelimesi yerine birlik kelimesi kullanılarak birlik ve topluluk arasındaki ayrıma son verilmiş, böylece AB, tek tüzel kişiliğe sahip olmuş
- * Konsey kararları için yeni bir çifte çoğunluk sistemi öngörülmüş
- * Nitelikli çoğunlukla alınan kararların sayısı göç, iltica, yabancıların dolaşımı, polis ve yargıda işbirliği gibi konular dahil edilerek artırılmış

- * Altı aylık dönüşümlü başkanlık sistemi yerine 2.5 yıllığına seçilecek ve AB Konseyi'ne başkanlık edecek bir sistem getirilmiş
- * Ortak karar usulü olağan yasama usulü olarak yasama işlemlerinde uygulanacak genel usul haline getirilmiş
- * Avrupa Parlamentosu'nun ve ulusal parlamentoların karar-alma süreçlerine katılımı artırılmıştır. (Akar, 2010, 161-170, Yanıkdağ, <http://www.bilgestrateji.com>, 2011)

4. AB'nin Ortak Dış ve Güvenlik Politikasının Oluşturulma Süreci

Avrupa Birliği'nde Ortak Dış ve Güvenlik Politikası, Avrupa entegrasyon sürecinde önemli bir yer teşkil etmiştir. AB'nin siyasal olarak da varlığını sürdürmesi için gerekli olan Ortak Dış ve Güvenlik Politikası birliğin kuruluşundan bugüne kadar gerçekleştirilmeye çalışılsa da, tam anlamıyla henüz başarılammıştır. Bunun pek çok nedeni vardır. Bunlar:

- Üye ülkelerin ulusal çıkarlarına bağlılıkları
- Chris Patten'in birçok sıfat ama çok az fiille gösterilen bir politika şeklinde ifade ettiği AB Dış Politikası'nın çok sesli, şefsiz ve sorunlu bir filarmoni orkestrası'na benzemesi yani tek sesli ve etkin olmaması
- AB üyelik sürecinin yavaş ilerleyen ve uzun bir süreci kapsamaması
- Üye sayısının artmasının birlik içinde uyumu tehlikeye sokması
- Birliğin Avrupa içinde global düzeyde imaj sorunu yaşaması
- Birliğin Balkanlarda ve çeşitli yerlerde çıkan çatışmalarda kendisinden beklenenin gerisinde kalması
- Kurulduğundan beri ekonomik alanda dev adımlar atan ve işbirliği yapan birliğin bu başarıyı siyasi boyuta yansıtamaması
- Birliğin ortak karar ve tutumlarının, dünyanın çeşitli bölgelerindeki olaylara karşı bütünlükten uzak olması ve çelişkiler içermesi

AB'nin katıldığı operasyonlarda bütünlüğün olmaması -Körfez Savaşı'nda İngiltere'nin 32 bin, Fransa'nın 11 bin, İtalya'nın 270 asker göndermesi- ve ulusal kimliklerin ön plana çıkarılmasıdır (Ülger, 2002: 81-87, Ülger, 2005, 34, Efe, 2008, 66-78).

Birliğin Ortak Dış ve Güvenlik Politikası'na yönelik 1950 ve 1960'larda yapılan başarısız iki girişimde –Pleven Planı (İnat, 2005, 9) ve Fouchet Planı (Efe, 2008, 66-78, İnat, 2005, 13) bulunulmuş, 1970'lerde Davignon Raporu ile Ortak Dış ve Güvenlik Politikası, *Avrupa Siyasi İşbirliği* sürecinde hükümetler arası yapıda sağlanmıştır (<http://www.abofisi.metu.edu.tr>, 2010).

Ancak, ODGP'nin temelini oluşturan *Avrupa Siyasi İşbirliği(ASİ)* (Efe, 2010, 37-62, Zhusszipbek, 2009, 71-88, Ülger, 2005, 29, Ceyhan, 1991: 104, Arıkan, 2003: 377) sürecinin hükümetler arası yapısından ötürü ortak bir politika sağlanamamış, ortak politikanın oluşturulması Soğuk Savaş Sonrası döneme kadar ertelenmişti (Efe,2008, 66-78,).

Üye devletlerin ulusal çıkarlarına bağlılıkları nedeniyle zor bir süreç geçiren ODGP, her şeye rağmen herkes tarafından istenen bir politika olmuştur. Küresel bir güç olma amacı güden ve bu amaç doğrultusunda etkin,

güvenilir ve güçlü bir Ortak Dış ve Güvenlik Politikası'na ihtiyaç duyan AB, Soğuk Savaş sonrasında ODGP ve bu politikanın önemli bir bölümünü oluşturan Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası (Özlem, <http://www.turksam.org>, 2010) oluşturma çabalarına hız vermiştir (Efe, 2008, 66-78). Mesela etkili ve ortak bir dış politika oluşturmayı amaçlayan Nisan 1990'daki Mitterrand –Kohl Mektubu burada önemli bir yer tutmuştur.(Efe, 2008: 66-78)

Bununla birlikte, Ortak Dış ve Güvenlik Politikası, 7 Şubat 1992'de imzalanan Maastricht Antlaşması'nın V. Bölümü (J maddesinde bulunup 11 alt maddeden oluşmaktadır) ile vücut bulmuş, Ortak Dış Politika ve Güvenlik Politikası kararı da Avrupa Konseyi'nde oy birliğiyle alınarak siyasal birliği gerçekleştirmek için önemli bir adım atılmıştır (<http://www.abofisi.metu.edu.tr>, 2010).

5. ODGP'nin Amaçları, Yapısı ve Uygulanışı

Şubat 1992'de imzalanan ve ODGP'nin ete kemiğe bürünmesini sağlayan Maastricht Antlaşması'na göre, Ortak Dış ve Güvenlik Politikası'nın amaçları şunlar olmuştur:

- Birleşmiş Milletler Şartı ile uyum içindeki AB'de ortak değer, temel çıkar ve bağımsızlığın korunması,
- Birliğin güvenliğini bütün yönleriyle sağlayıp geliştirme,
- Birleşmiş Milletler Şartı'nın temel ilkelerine, Helsinki Nihai Senedi prensiplerine, Paris Şartı'nın hedeflerine uygun olarak barışın korunması ve uluslararası güvenliğin sağlanması,
- Uluslararası işbirliğinin teşviki,
- Demokrasi ve hukuk devleti ilkelerinin geliştirme, insan hakları ve temel özgürlüklere riayet etmektir (Canbolat, 1998, 217-218).

Ortak Dış ve Güvenlik Politikası'nın nasıl izleneceği hususunda şu araçlar ön görülmüştür:

- ODGP için temel esas ve genel ilkeler (AB tarafından belirlenir),
- Ortak Strateji ile ilgili kararlar,
- Ortak eylemlerin kabul edilmesi,
- Ortak tutum ve pozisyonların tutumu,
- Politika yürütürken üye devletlerin işbirliği için olmalarını sağlamaktır (Canbolat, 1998, 218).

ODGP'nin hayata geçirilmesi ortak tutum ve ortak eylem olarak adlandırılan hukuki araçlarla olacaktır. Bu hukuki araçlara ilave olarak 1997 Amsterdam Antlaşması'nda bir hukuki araç daha ilave edilmiştir. Bu araç Ortak Stratejidir (<http://www.abofisi.metu.edu.tr>, 2010, Efe, 2008, 66-78, Ülger, 2005, 97).

Ayrıca Avrupa Birliği (AB), ODGP'na verdiği önemin belirtisi olarak Kasım 1999'da Ortak Dış ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilciliği görevi ihdas etmiştir. Bu göreve 5 yıllığına ilk atanan kişi ise, İspanya Eski Dışişleri Bakanı ve NATO Genel Sekreteri Javier Solana'dır (<http://www.setimes.com>, 2010).

2001 Nice Antlaşması, Ortak Dış ve Güvenlik Politikası'nın işlemlerini daha da kolaylaştırmak için kriz yönetiminde Siyasi ve Güvenlik Komitelerinin yetkilerini arttırmış ve ODGP'nin oy birliği ile alınan birçok kararının nitelikli oy çokluğu ile alınması karara bağlanmıştır. Böylece nitelikli oy çokluğu ile alınacak kararların alanı genişletilmiştir (<http://www.abofisi.metu.edu.tr>, 2010, Ülger, 2005, 100-101).

ODGP'nin uygulanışı ise şu şekilde olacaktır: Avrupa Konsey'i ODGP'nin temel esaslarını, AB tarafından yürütülecek ortak stratejileri ve yönlendirici ilkeleri belirler. Daha sonra Bakanlar Konseyi devreye girer. Avrupa Konseyi'nin belirlediği ODGP'nin saptanıp uygulanması kararını alır. Ayrıca Avrupa Konseyi'ne ortak strateji önerinde bulunur. Bütün bunlar, ortak eylem ve ortak tutum ilkelerinin yürütülmesini sağlamaktadır (Canbolat, 1998, 218-222).

ODGP'da Avrupa Birliği'ni temsil eden ve sorumlu olan mercii AB Başkanlığı'dır. Başkanlık, uluslararası örgütlerde ve konferanslarda ODGP için AB tutumunu ortaya koyar. Komisyon ise ODGP hazırlanmasında aktif rol oynadığı gibi Başkanlık çalışmalarına da katılabilir (Canbolat, 1998, 218-222).

Başkanlık, önemli konularda Avrupa Parlamentosu'nun görüşünü alır ve konuyu değerlendirmesini sağlar. Parlamento, Başkanlık ve Komisyon tarafından düzenli olarak bilgilendirilir. Ayrıca Avrupa Parlamentosu Konsey'e soru yöneltip, tavsiyede bulunabilir. Bunların dışında Parlamento'da her yıl en az bir kere ODGP hakkında görüşülür (Canbolat, 1998, 218-222).

Komisyon ya da üye devletlerden biri Konsey'e ODGP'na ilişkin bir sorunu iletebilir, öneri sunabilir. Karar acilse, Başkanlık re'sen y ada üye devletlerin Komisyon'a başvurusu üzerine 48 saat içinde Başkanlık, Konsey'i toplantıya çağırabilir.

Kararlar, Konsey tarafından oy birliği ile alınır. Çekimser kararlar, o kararın oluşumuna engel teşkil etmez. Çekimser oy kullananlar, buna ilişkin biçimsel bir açıklama yapabilir. Çekimser oy kullanan üye/üyeler o zaman bu kararı uygulamakla yükümlü olmazlar ancak bu kararın Birlik için bağlayıcı olduğunu kabul eder ve karşılıklı dayanışma için Topluluğa zarar verecek davranışlardan kaçınırlar. Diğer üyeler de çekimser oy kullanana saygı duyar. Eğer çekimser oy, Avrupa Toplulukları Kurucu Antlaşması'nın 148/2 maddesine göre ağırlıklı oyların dörtte üçünü aşarsa karar kabul edilmez (Canbolat, 1998, 218-222).

Konsey ODGP ile ilgili bazı kararları oy birliği ile alırken bazı durumlarda nitelikli oy çokluğuna da gider:

- Ortak strateji temelinde ortak eylem ve ortak tutum belirleyen veya diğer konulara ilişkin kararlar
- Ortak eylem ya da ortak tutumun yürütülmesine ilişkin kararlardır (Canbolat, 1998, 218-222).

Konsey üyelerinden biri, ulusal politikaya ilişkin önemli nedenlerden dolayı (bunu söylemek zorundadır) nitelikli çoğunluğun alınacağı karara karşı çıkacağını söylerse oylama yapılmaz. Bu kararın oy birliği ile alınması için Avrupa Konseyi'ne havale edilmesini isteyebilir. Bunların yanında ODGP için "Yüksek Temsilci" sıfatıyla Konsey Genel

Sekreterliği, kararların hazırlanma ve uygulanmasına katkıda bulunma hususunda ve AB Başkanlığı'nın isteği ile Konsey adına üçüncü taraflarla diyalog sürecinde Konsey'e yardımcı olur (Canbolat, 1998, 218-222).

ODGP'na ilişkin harcamalar ise, İdari ve Operasyon Harcamaları olarak 2'ye ayrılmaktadır. İdari Harcamalar, Konsey Genel Sekreterliğince ODGP'na ilişkin işlerin yürütülmesindeki harcamalar olup, daimi ve bir kez olduğuna bakılmaksızın genel bütçeden karşılanmaktadır. Operasyon Harcamaları ise, Bakanlar Konseyi'nin oy birliği ile karar almasının neticesinde Genel bütçeden kaynaklanmaktadır (Ülger, 2002, 95-96).

SONUÇ

1950 yılında *Schuman Planı* olarak bilinen deklarasyonla ve 1952 Paris Antlaşması ile kurulan AKÇT ile temelleri atılan Avrupa Birliği 1957 yılında imzalanana Roma Antlaşmalarıyla ekonomik bir birlik olarak ortaya çıkmış ve değişen iç ve dış gelişmelerle kendini zaman içinde geliştirmeye başlamıştır. 1992'de imzalanan ve 1993'te yürürlüğe giren Maastricht Antlaşması (Avrupa Birliği Antlaşması) ile siyasi bir kimliğe de ulaşma yolunda önemli bir adım atmıştır.

Siyasi bütünleşmeyi sağlamlaştırmak isteyen Avrupa Birliği, ortak bir Dış ve Güvenlik Politikası oluşturmak için de çalışmalar yapmaya başlamıştır. 1950-1970 arasında belli başlı çalışmalar/girişimler olsa da, bir sonuca ulaşılamamış, Ortak Dış Politika ve Ortak Güvenlik Politikası ancak Maastricht Antlaşması ile vücut bulmuş ve gelişmeye başlamıştır. (Ülger, 2003, 22-223).

Bununla birlikte, AB üyelerinin, ODGP'na çekincesiz, sadakat ve karşılıklı dayanışma içinde aktif desteklemek durumunda olacakları ve üye devletlerin, karşılıklı siyasi dayanışmaları güçlendirmek için işbirliği yapıp Birlik çıkarlarına ters düşecek her türlü şeyden kendilerini alıkoyacakları öngörülen Maastricht Antlaşması'na göre, Ortak Dış ve Güvenlik Politikası, karar mekanizması ve ATAD'nın yargı yetkisinin dışında tutulmuştur (Canbolat, 2007, 218-222).

Genel olarak bakıldığında, Ortak Dış ve Güvenlik Politikası, AB'nin yaptığı bütün politikalar gibi birliği güçlendirip sağlamlaştırmak ve ODGP'ni içeren konularda daha etkin/aktif olmak için yapılmaktadır. Çünkü, ODGP ile AB'nin diğer aktörlerle ilişkilerinde daha etkili olacağı, çatışma ve sorunların olduğu yerlerde operasyonlara daha aktif katılım sağlayıp kendisinden beklenenler daha fazla yapacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Akalın, Cüneyt, (2006), "Monnet'in Gölgesindeki Avrupa'dan Türkiye'ye: Liberalizm-Cumhuriyetçilik Kavgası", Rıdvan Karluk (ed.), **Avrupa Birliği Dersleri Ekonomi, Politika, Teknoloji**, Ankara: Nobel Yayınları.
- Akar, Sevda, (2010), Lizbon Antlaşması'nın Avrupa Birliği Bütçe Sürecine Getirdiği Yenilikler ve 2010 Avrupa Birliği Bütçesi", **Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt. 28, Sayı.1, İstanbul.

- Arıkan, Harun, (2003), “Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası”, Harun Arıkan ve Muhsin Kar (ed.), **Avrupa Birliği Ortak Politikaları ve Türkiye**, İstanbul: Beta Yayınları.
- Başbakanlık Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı, (1993), **Avrupa Topluluğu ve Türkiye**, 2. Baskı, İstanbul: Avrupa Topluluğu Koordinasyon Genel Müdürlüğü.
- Bilici, Nurettin, (2006), “AB’de Ekonomik Bütünleşme ve Türkiye’nin Entegrasyonu”, **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, Cilt.5, No. 2, Ankara.
- Canbolat, İbrahim, S., (1998), **Ulus-üstü Sistem ve Avrupa Birliği**, İstanbul: Alfa Yayınları.
- Ceyhan, Ayşe, (1991), **Avrupa Topluluğu Terimleri Sözlüğü**, İstanbul: Afa Yayınları.
- Çakmak, Haydar, (2007), **Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri**, Ankara: Platin Yayınları.
- Dedeoğlu, Beril, (2001), **Dünden Bugüne Avrupa Birliği**, İstanbul: Boyut Kitapları.
- Demirel, Havva, (2003), **Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne Üyeliği ve Kıbrıs Problemi**, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Isparta.
- Dilekli, Selin, Yeşilkaya, Kadriye, (2002), **Maastricht Kriterleri**, AB İle İlişkiler Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Dinand, Desmond, (2005), **Avrupa Birliği Ansiklopedisi**, Hale Akay (çev.), 1. Baskı, İstanbul: Kitap Yayınları.
- Ecevit, Kenan, Kavalalı, Özlem, Özdemir, Sahir, (2004), **AB Sözlüğü**, Ankara: DPT.
- Efe, Haydar, (2008), “Avrupa Birliği’nin Ortak Dış ve Güvenlik Politikası”, **Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt. 7, Sayı. 1, Gaziantep.
- _____, (2010), “Soğuk Savaş Döneminde Avrupa’da Ortak Dış ve Güvenlik Politikası Oluşturma Çabaları”, **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, Cilt. 9, No. 1, Ankara.
- Horvath, Zoltan, (2007), **Hand Book on The European Union**, Hungary: Hungarian National Assembly.
- İnat Kemal, (2005), “Avrupa Politik İşbirliğinin Doğuşu”, Oğuz Kaymakçı (ed.), **Avrupa Birliği Üzerine Notlar**, Ankara: Nobel Yayınları.
- Kavalalı, Murat, (2005), **Avrupa Birliği Genişleme Süreci: AB’nin Merkez Doğu Avrupa ve Batı Balkan Ülkeleriyle İlişkileri**, Ankara: DPT Müsteşarlığı.
- Özdemir, Sahir, (2001), **Avrupa Ekonomik Topluluğu, Avrupa Topluluğu, Avrupa Toplulukları, Avrupa Birliği, Roma Antlaşması, Avrupa Tek Senedi, Avrupa Birliği Antlaşması, Maastricht Antlaşması, Amsterdam Antlaşması, Nice Antlaşması**, Avrupa Birliği İle İlişkiler Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Palabıyık, M. Serdar, Yıldız, Ali, (2007), **Avrupa Birliği**, Ankara: ODTÜ Yayıncılık.
- Pazarıcı, Hüseyin, (2005), **Uluslararası Hukuk**, 3. Baskı, Ankara: Turan Kitabevi.

- Tezcan, Ercüment, (2005), **Avrupa Birliği Kurumlar Hukuku**, Ankara: USAK Yayınları.
- Ülger, İrfan Kaya, (2002), **Avrupa Birliğinde Siyasal Bütünleşme Ortak Dış Politika ve Ortak Güvenlik Politikasının Oluşumu**, İstanbul: Gündoğan Yayınları.
- _____, (2003), **Avrupa Birliği El Kitabı Kavramlar, Kurumlar, Kişiler**, Ankara: Seçkin Kitabevi.
- _____, (2005), “Avrupa Birliği Dış Politikası ve Avrupa Bütünleşmesi”, Oğuz Kaymakçı (ed.), **Avrupa Birliği Üzerine Notlar**, Ankara: Nobel Yayınları.
- Zhussipbek, Galym, (2009), “Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası’nın Tanımı ve Düşünsel Arka Planı”, **Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi**, Cilt.5, Sayı.19, Ankara.
- http://en.wikipedia.org/wiki/Pre-1945_ideas_on_European_unity, (20.10.2010).
- Çiçek, Kemal, “Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne Alınmamasında Din Bir Faktör Olabilir Mi?”, <http://www.ekodialog.com/Makaleler/avrupa-birliigi-din-iliskisi-makale.html>, (20.10.2010).
- <http://www.jurnal.net/dunya/2010/06/01/avrupa-da-butunlesme-sureci>, (20.10.2010).
- Türkdoğan, Berna, “Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri- Atatürkçü Düşünce Işığında”, <http://www.atam.gov.tr/index.php?Page=DergiIcerik&IcerikNo=414>, (20.10.2010).
- http://www.abofisi.metu.edu.tr/abnin_genislemesi.htm, (22.10.2010).
- “Avrupa Birliği Nedir?”, <http://www.tobb.org.tr/abm/raporlaryayinlar/abnedir.doc>, (22.10.2010).
- “Tek Avrupa İçin Tek Para Birimi”, http://ec.europa.eu/economy_finance/general/pdf/the_road_to_euro_tr.pdf, (22.10.2010).
- Özpençe, Özay, “Avrupa Para Birliğinde Maliye Politikası Koordinasyonu ve Türkiye Analizi”, <http://www.sgb.gov.tr/Publications/Avrupa%20Parasal%20Birli%C4%9Fi%E2%80%99nde%20Maliye%20Politikas%C4%B1%20Koordinasyonu%20Ve%20T%C3%BCrkiye%20Analizi.pdf>, (22.10.2010).
- http://min.avrupa.info.tr/QA/forum/viewthread.php?lang=1&forum_id=83&hread_id=3545, (22.10.2010).
- Akçadağ, Emine, “Batı Avrupa Birliği’nin Sonu”, http://bilgesam.net/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=710:bat-avrupa-birliinin-sonu&catid=70:ab-analizler&Itemid=134, (23.10.2010).
- “Avrupa Topluluklarının Tarihsel Gelişimi”, http://www.legalisplatform.net/ozel_dosyalar/AP%20Tarihsel%20Geli%C5%9Fim.pdf, (23.10.2010).
- <http://abofisi.metu.edu.tr/antlasmalar.htm>, (23.10.2010).
- “Avrupa Birliği Genişleme Süreci”, <http://www.ikv.org.tr/icerik.asp?konu=abgenislemesi&baslik=AB%20Geni%FElemesi>, (23.10.2010).

“Maastricht Antlaşması”,

<http://www.mess.org.tr/ab/absol/Maastricht%20Antlasmasi.pdf>,
(23.10.2010).

http://www.abgs.gov.tr/files/di%C4%9Fer%20faydal%C4%B1%20dok%C3%BCmanlar/ab_kronolojisi_1946_2010_.pdf, (23.10.2010).

<http://www.gumruk.gov.tr/tr-TR/abdisiliskiler/Sayfalar/ABGenel.aspx>,
(23.10.2010).

Özlem, Kader, “ Avrupa’da Güvenlik Politikalarının Oluşum Süreci ve NATO-AB-Türkiye İlişkileri Açısından Analizi”,

<http://www.turksam.org/tr/a699.html>, (24.10.2010).

http://www.setimes.com/cocoon/setimes/xhtml/tr/infoCountryPage/setimes/re-source-centre/bios/solana_javier?country=EU, (24.10.2010).

http://www.abofisi.metu.edu.tr/ab_politikalari.htm, (24.10.2010).

Yanıkdağ, Tülin, “Anayasallaşma Sürecinde Avrupa Temel Haklar Şartı’ndan Lizbon Antlaşması’na,

<http://www.bilgestrateji.com/store/dergi3/tulin.pdf>, (20.01.2011).